není kategorický tam, kde nelze dát jednoznačnou odpověď (např. v tázání po významu pojmu *literární život*, který je pro jeho práci tolik zásadní). Monografii Libora Martinka lze doporučit jako příklad mimořádně pečlivé a dlouhodobě zacílené badatelské práce.

Pavel Horký

* * *

DOI: 10.19195/0137-1150.164.18

Irena Bogoczová, Małgorzata Bortliczek, *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR), Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)*, Ostrava 2014, ss. 206.

Badania nad dialektami miejskimi w Czechach rozpoczęły się w latach 60. ubiegłego wieku i nieustannie trwają do dnia dzisiejszego. Podobną sytuację obserwujemy także w Polsce, gdzie również w latach 60. XX wieku dialekty takie znalazły się w polu zainteresowań wielu polskich dialektologów i językoznawców, szczególnie zaś socjolingwistów. Na gruncie czeskim powstało wiele opracowań językoznawczych oraz kulturoznawczych, co świadczy o znacznym zainteresowaniu badaczy opisywaną problematyką¹.

Wydana na Uniwersytecie Ostrawskim monografia *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR), Język przygranicznego mikroświata (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)* autorstwa prof. Ireny Bogoczovej (Uniwersytet Ostrawski) oraz dr Małgorzaty Bortliczek (Uniwersytet Śląski) włącza się w szeroki nurt badań humanistycznych, które zasadzają się na rozpatrywaniu zagadnień językowych na szerokim tle historycznym, socjologicznym i kulturowym i jednocześnie wpisuje się w ważną problematykę badań regionalnych.

Przywołana monografia stanowi dobre opracowanie naukowe problematyki mowy potocznej mieszkańców Zaolzia i jest oparte na solidnej znajomości literatury oraz skrupulatnie zebranym i opracowanym materiale językowym. Książka jest skierowana do szerokiej grupy odbiorców ze względu na to, że prezentuje swoistość Śląska Cieszyńskiego, traktuje o społeczności zaolziańskiej, świadomości kulturowej, językowej i etnicznej jej przedstawicieli. Podejmowane w książce aspekty teoretyczne mogą mieć szerokie zastosowanie praktyczne i poznawcze.

Publikacja zawiera cenną analizę sytuacji językowo-komunikacyjnej na pograniczu czesko-polskim oraz transkrypcję zebranych korpusów tekstowych, które w dzisiejszej sytuacji językowej mogą, w mojej ocenie, już za kilka lat być tylko i wyłącznie reliktem mowy mieszkańców Zaolzia. Prezentowana rozprawa ma charakter pracy nowatorskiej, ze względu na kompleksowe przedstawienie problematyki i opracowanie materiału językowego i dlatego według mnie zasługuje na szczególną uwagę i wnikliwą ocenę.

Recenzowana monografia składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich (*Opis współczesnej sytuacji etnicznej, kulturowej i językowo-komunikacyjnej na Zaolziu*) opisuje współczesną sytuację etniczną, kulturową i językowo-komunikacyjną tego regionu. Składa się z 15 podrozdziałów, które wnikliwie i konsekwentnie przedstawiają poruszaną problematykę. Autorki poruszają i opisują aspekty tożsamościowe i narodowościowe mieszkańców Zaolzia, przedstawiają dotychczasowy stan badań, a także zagłębiają się w cechach językowych gwary cieszyńskiej, mówiąc o jej statusie oraz dodatkowo opisując sytuację wszystkich kodów językowych typowych i używanych w tym

¹ Dla zobrazowania obszerności powstałych prac dotyczących języka regionalnego w bibliografii zostały wymienione najważniejsze opracowania czeskich dialektologów, poruszających tę kwestię.

regionie. Autorki podkreślają wagę „własnego” języka dla użytkowników, co jest faktem typowym i konstytutywnym dla formacji językowych o charakterze wiejskim/miejskim/regionalnym, ponieważ użytkownicy poprzez język wyrażają swoją tożsamość i przynależność do swojego regionu. Ta część rozprawy pełni funkcję rozdziału opisującego i wprowadzającego do przedstawienia zaprezentowanych na końcu książki korpusów tekstów. Na szczególną uwagę zasługuje oryginalna architektura tego rozdziału, ponieważ został on napisany w wersji polskiej i czeskiej. Narracja jest prowadzona w sposób praktycznie całkowicie równoległy, jednak nie zawsze mamy do czynienia z dosłownym tłumaczeniem. Przypadek ten potwierdza fakt nieco odmiennej perspektywy oglądu zagadnienia i co za tym idzie — odmiennej terminologii w obu językach (czeskim i polskim), a także zróżnicowane zaplecze metajęzykowe czytelnika polskiego i czeskiego.

Drugi rozdział (*Metoda gromadzenia i opracowania materiału językowego*) publikacji dwóch Autorów opisuje metodę gromadzenia i opracowania materiału empirii. Zebrany materiał językowy stanowią rozmowy z informatorami, przeprowadzone w maju i czerwcu 2013 roku. Na zgromadzony materiał językowy składają się przede wszystkim nagrania uczniów polskich zaolziańskich szkół, np. w Oldrzychowicach i Czeskim Cieszynie. Godnym podkreślenia wydaje się fakt, że badaczki znają i aktywnie posługują się gwarą zaolziańską, co korzystnie wpływało na otwartość informatorów podczas rozmowy i chęć prowadzenia komunikacji w tym kodzie językowym.

Rozdział trzeci (*Cechy mowy informatorów*) prezentuje kompleksowy obraz fonetyki informatorów. Badaczki koncentrują się na tym, co w mowie najmłodszej generacji mieszkańców Zaolzia zostało jeszcze zachowane z języka polskiego i czeskiego, np. frykatywność głoski [ř], nosowa wymowa samogłoski [ɛ], zachowanie dźwięczności głoski [h]. Autorki wskazują na odrębności oraz odmienności w wymowie informatorów w zależności od miejscowości, z której pochodzą. Opisując mowę informatorów, autorki konstatują, iż w gwarze zaolziańskiej występują w większości typowe wyrazy gwarowe, mniej, lub bardziej zdomowione. Zwracają też uwagę na zapożyczenia leksykalne mające swoją proveniencję w literackim i potocznym wariacie języka czeskiego (w większości przypadków) oraz w języku polskim. Opisują frazeologię, w której większość jednostek jest reprezentowana przez bohemizmy. Fakt ten jeszcze korzystniej wpływa na wagę prezentowanej książki, gdyż pokazuje dynamikę mowy młodych mieszkańców Zaolzia. Dynamika ta ma charakter niejako podwójny, gdyż jest to, po pierwsze, rejestracja „ubytków” w zakresie elementów polskich, po drugie zaś — rejestracja wszystkich czeskich innowacji, co w mowie młodych obywateli Republiki Czeskiej jest poniekąd nieuniknione. Badaczki zarysowują praktycznie całą sferę gramatyczną i leksykalną omawianej formacji językowej, przez co monografia nabiera cech opracowania kompleksowego i holistycznego. W rozdziale III zaprezentowano dziewięć fragmentów tekstów. Zostały one zapisane w oryginale — *po naszymu* — oraz przetłumaczone na język polski, co oddaje konsekwencję postępowania badawczego i prezentacji materiału językowego, przedstawioną we wstępie niniejszej książki. Po każdym zapisie tekstowym niektóre jednostki leksykalne ze względu na swoją specyfikę fonetyczną/gramatyczną są tłumaczone na czeski i polski język literacki.

Zastosowana w rozdziale czwartym (*Wybór tekstów*) transkrypcja fonetyczna spełnia wymogi fonetyczne języka czeskiego i polskiego. Rozdział zawiera 20 tekstów-dialogów. Każdy z nich jest opatrzony legendą, w której przedstawiono podstawowe informacje o informatorze: płeć, wiek, oraz miejsce i data nagrania wypowiedzi. Skrupulatna rejestracja danych tego typu jest w badaniach dialektalnych bardzo ważna, gdyż wskazuje na zróżnicowanie języka w zależności od wieku informatora, a w przyszłości może służyć jako gotowe źródło konfrontacji. Przeprowadzona transkrypcja fonetyczna zapisanych tekstów odpowiada zasadom transkrybowania takich tekstów.

Przeglądając się literaturze podmiotu przywoływanej w recenzowanej monografii należy stwierdzić, że Autorki sięgnęły do najważniejszych publikacji naukowych, poświęconych opisywanej problematyce. W opisie języka najmłodszej generacji mieszkańców Zaolzia, badaczki zwracają się do pozycji polskich i czeskich dialektologów (literaturę wykorzystaną w monografii stanowi 61 pozycji polskich i czeskich), w tym np. do pracy Dany Valíkovéj-Davidovéj², która

² D. Valíková, *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace města Havířova*, Praga 1971.

przedstawia sytuację językową najmłodszej generacji miasta Havířova leżącego w regionie Zaolziańskim. Pokazuje to szeroką znajomość literatury przedmiotu i twórcze sięganie do uprzednio przeprowadzanych badań.

Prezentowana monografia jest napisana przystępnym językiem, zrozumiałym dla przeciętnego czytelnika. Brak fachowej terminologii naukowej nie ujmuje jej ocenie, ponieważ książka ma na celu przedstawienie problematyki językowej Zaolzia dla osób nieznających historii opisywanego regionu i nie będących specjalistami w dziedzinie językoznawstwa, czy dialektologii.

Monografię prof. Ireny Bogoczowej i dr Małgorzaty Bortliczek oceniam bardzo wysoko jako szczególnie interesującą i wartościową ze względu na jej empirię, sposób postawienia i sformułowania problemu i konsekwentnego prowadzenia rozważań. Praca ta sytuuje się w nurcie badań nad dziejami języka polskiego poza granicami Rzeczypospolitej, a zrealizowany przez Autorki paradygmat badawczy polega nie tylko na rekonstrukcji stanu języka tamtejszych Polaków lecz także ich mentalności i do pewnego stopnia obrazu świata. Podobne badania stanowią ważną i bardzo potrzebną dziedzinę dociekań współczesnej humanistyki, szczególnie w sytuacji rozproszenia etnicznego i językowego polskiej diaspory i jej związków z Macierzą.

Ten ostatni z wymienionych aspektów daje asumpt do szerszego spojrzenia na znaczenie i wagę recenzowanej rozprawy. Wskazane walory monografii przybierają na sile, gdy spojrzymy na nią w szerszej perspektywie. Zapoznanie się z dziejami i aktualnym stale dynamicznym stanem mowy miejscowej zaolziańskich Polaków może być niezwykle przydatne w zrozumieniu sytuacji językowej innych grup polskiej diaspory (np. na Litwie, Białorusi, Ukrainie, w Mołdawii), gdzie (podobnie jak na Zaolziu) nieunikniony proces interferencji trwa stale i, niestety, nasila się, wystawiając polszczyznę w każdym z tych przypadków na ciężką próbę³. Praca dwóch autorek chwyta i zatrzymuje w kadrze naukowej pamięci taki stan polskiej mowy Zaolzia, który za niedługo może stać się już tylko faktem przeszłości i historii.

Bibliografia

- Bělič J., *K otázce češtiny jako národního jazyka*, „Slovo a slovesnost” 13, 1952, nr 2.
Brněnská městská mluva — odraz kontaktů etnik, [w:] *Zborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, A41: Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 1993.
 Jelínek P.Č., *Brno v Hantecu aneb storky z Šalingradu*, Brno 2014.
 Krčmová M., *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno 1981.
 Nováček O., *Brněnská plotna*, Brno 1929.
Obečné a zvláštní v mluvě města Brna, [w:] *Brno — město uprostřed Evropy. Referáty a diskusní příspěvky z konference*, red. M. Jelínek, Brno 1994.
Proměny běžně mluveného jazyka velkoměsta, [w:] *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy środkowej i wschodniej*, red. S. Gajda, Opole 1993.
Proměny brněnské městské mluvy, [w:] *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, Praha 1997.
 Sgall P., Hronek J., *Čeština bez příkras*, Praha 2014.
 Valíková D., *Běžně mluvený jazyk nejmladší generace města Havířova*, Praha 1971.

Bartosz Juszczak

³ Wrocławskie środowisko polonistyczne z dużym zaangażowaniem śledzi losy polszczyzny na Wschodzie. Na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego w ostatnim czasie zostały obronione trzy rozprawy doktorskie traktujące o stanie języka polskiego w tamtym regionie; por. Renata Bogucka-Lebiedź, *Polacy i ich język w Mołdawii* (promotor — Jan Miodek, obrona 2005); Oksana Jabłońska, *Polacy we Lwowie końca XX wieku. Język i kultura* (promotor — Irena Kamińska-Szmaj, obrona 2006); Antonina Pikos, *Język i kultura ludności pochodzenia polskiego mieszkającej na Żytomierszczyźnie* (promotor — I. Kamińska-Szmaj, obrona 2013).